

Hatvani Andrea

Konfliktusok és agresszió az irodalmi és kommersz szövegekben

Az irodalompszichológia – ahogy elnevezése is jelzi – az irodalom és a pszichológia határterületére terjed ki: a pszichológiai tartalomelemzés módszerével elemez irodalmi szövegeket. Az alábbi kutatás eredeti célja az adott irodalmi művek alkotói gondolkodásmódjának feltárása volt. Arra a kérdésre kerestük a választ, hogy különböző íróktól származó szövegek mennyiben tükrözik alkotójuk gondolkodásmódját az emberi interakciókról, kapcsolatokról, konfliktusokról. Vannak-e olyan jellegzetességek, amelyek egyes művészek több művében is megjelennek, és ha igen, ezek miben ragadhatók meg? Ezek a jellegzetességek – ha léteznek – megkülönböztetik-e az egyes alkotókat egymástól vagy éppen olyan, a köznapi emberek gondolkodását tükröző, de nem irodalmi értékű szövegektől, mint amilyenek például a szappanoperák (Hatvani, 2005)?

Természetesen a szövegek tartalomelemzése során nemcsak azok írói gondolkodásáról, de magáról a vizsgált szövegekről is sokat megtudtunk. Olyan rejtett jellemzők kerültek így felszínre, amelyek csupán a szöveg olvasása révén nem lettek volna feltárhatóak. Ráadásul a tartalomelemzés lehetővé tette, hogy a kapott adatok statisztikai elemzése révén pszichometriailag is alátámasszuk állításainkat.

Ebben a munkában a pszichológiai tartalomelemzést két szövegtípusra terjesztettük ki. Részint ismert és elismert magyar írók (Sarkadi Imre, Szabó Magda és Örkény István) drámarészleteit, részint egy televíziós szappanopera, a „Barátok közt” párbeszédeit vizsgáltuk. A jelen tanulmány célja az volt, hogy bemutassuk, milyen különbségek és hasonlóságok vannak az irodalmi és kommersz szövegek között a konfliktushelyzetek és az agresszió ábrázolásában. Mivel célunk csupán az volt, hogy az irodalmilag értékes és a kommersz szövegeket összehasonlítsuk, így a különböző írók által írt irodalmi szövegeket együttesen vetettük össze a szappanoperával, és nem vizsgáltuk azt, hogy az egyes szerzőket mi jellemzi, miben hasonlítanak vagy különböznek egymástól.

A dolgozat elején bemutatjuk a pszichológiai tartalomelemzés általunk használt módszerét. Ezt azért tartjuk szükségesnek, mivel viszonylag ritkán használt eljárásról van szó. Ezt követi a vizsgálati minta, majd a kapott eredmények, különbségek, hasonlóságok elemzése.

A módszerről

A vizsgálat során a pszichológiai tartalomelemzés Ehmann Bea által szekvenciális-transzformatív tartalomelemzésnek nevezett módszerét követtük (Ehmann, 2002).

A szekvenciális-transzformatív elemzés célja, hogy a kvantitatív és a kvalitatív tartalomelemzés egyoldalúságait kiküszöbölje.

A módszer lényege a következő: először – kvalitatív úton – látens hipotetikus pszichológiai változókat tételezünk fel a szövegben. Ez történhet induktív módon úgy, hogy a szöveget sokszor végigolvasva a kutató maga hoz létre ilyen látens változókat, tulajdonképpen új pszichológiai konstruktumokat. Másrészt történhet deduktív módon is. Ebben az esetben a mások által már leírt pszichológiai változókat tételezzük fel látens elemekként a szöveg mögött. Ha a szöveg megfelelő elemeit hozzárendeljük ezekhez az akár induktív, akár deduktív úton nyert változókhoz, olyan manifeszt adatokhoz jutunk, amelyek megszámlálhatók, statisztikailag elemezhetők stb. Így a kvalitatív és a kvantitatív elemek között nem egymással szemben álló dichotóm, hanem szekvenciális viszony alakul ki (Ehmann, 2002, Hatvani 2005).

A mi vizsgálatunkban a látens pszichológiai változók két forrásból származtak. Részint mi magunk is hoztunk létre ilyen változókat, ezt neveztek empirikus-kvalitatív analízisnek. Másrészt a klinikai pszichológiában használatos Közös Rorschach Vizsgálat (KRV) és a Központi Kapcsolati Konfliktus Témák (KKKT) kódrendszerét is felhasználtuk

Nézzük, mi jellemezi ezeket!

Empirikus-kvalitatív analízis

Ebben az esetben a célunk olyan látens pszichológiai változók keresése volt, amelyek közvetlenül a szövegből származtak. A módszer nagyon egyszerű volt: a vizsgált szövegrészeket többször újraolvasva, megpróbáltuk köznapi szavakkal, egyszerű pszichológiai fogalmakkal összefoglalni, mi volt a konfrontáció oka, és milyen módon zárult le, esetleg milyen más – pszichológiai szempontból releváns – jellemzői voltak. Miután ezt minden szövegrészlettel elvégeztük, a kapott kategóriákból összevon-

tuk a tartalmilag azonosakat, így három főkategórián (a konfliktus okai, a konfliktus lezárása, egyéb jellegzetességek) belül 27 alkategóriához jutotunk. Majd minden egyes szövegrészletet gondosan mérlegeltünk, hogy az adott kategória szerepel-e benne, vagy sem, illetve hogy az egyes vizsgált szövegtípusokban milyen gyakran fordult elő az adott kategória (Hatvani, 2005).

Közös Rorschach Vizsgálat (KRV)

A KRV Bagdy és munkatársai által kidolgozott kódjait használtuk. Ez olyan kódrendszer, amely a vizsgált személyek interakciója során alkalmas a kommunikáció viszonymeghatározó szintjének elemzésére (Bagdy, Oláh, Zolnai, 2002). Ezt a kódrendszer először Zolnai és Oláh Erika használta irodalmi mű, Strindberg Haláltánca elemzéséhez (Oláh, Zolnai, 2002).

A kódokat céljainkhoz adaptáltuk, egyrészt bizonyos jelzéseket az eredetitől eltérő felhasználási mód miatt nem jelöltünk, másrészt új jeleket is bevezettünk (Hatvani, 2005).

Központi Kapcsolati Konfliktus Témák (KKKT)

Eredetileg Luborsky és munkatársai dolgozták ki 1976-ban abból a célból, hogy pszichoterápiás ülések kapcsolati epizódjait vizsgálják. Kapcsolati epizódon olyan történeteket értettek, amelyeket a páciens mesélt a terapeutának a számára fontos más személyekkel való kapcsolatáról. A kódrendszer mind a páciens, mind a számára fontos másik személy vágyait és reakciómódjait kategorizálta. Többféle standard kódrendszere létezik, a mi munkánk alapját Crits-Christoph és Demorest (1988) standardkategóriái adják. Munkánk során természetesen ezt a kódrendszert is adaptálnunk kellett a céljainkhoz, a legfontosabb különbség az, volt, hogy mi csupán reakciómódokat és vágyakat kódoltunk, hiszen az irodalmi és kommersz szövegek elemzésekor jelentőségét veszítette a páciens és a számára fontos másik személy megkülönböztetése (Luborsky, Albani, Eckert, 1991, Hatvani, 2005).

A vizsgált szövegek

A vizsgált szövegek kiválasztásakor fontos szempont volt, hogy eredetileg is magyar nyelvű legyen a szöveg. Ezt azért éreztük lényegesnek, hogy a fordítás torzításait kiküszöbölhessük.

A vizsgált irodalmi szövegek három közismert XX. századi író, Sarkadi Imre, Szabó Magda és Örkény István drámáinak részletei voltak. A felhasznált művek a következők: Szabó Magda: Kígyómarás (1960), Az a szép fényes nap (1974), Régimódi történet (1977); Sarkadi Imre: Kőműves Kelemen, Ház a város mellett, Elveszett paradicsom (1961); Örkény István: Tóték (1967), Macskajáték (1969), Kulcskeresők (1975).

A vizsgált drámákból minden olyan jelenetet felhasználtunk, ahol két vagy több szereplő között a legkisebb konfliktus, nézeteltérés vagy akár csak az eltérő szándék, kívánság kifejezése megjelent.

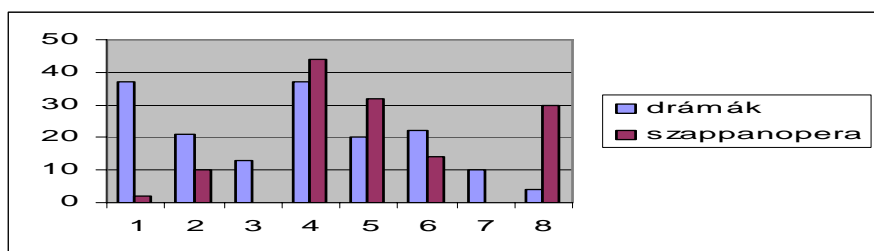
A kommersz szövegek a „Barátok közt” c. televíziós sorozatból származtak. A sorozatból háromszor – körülbelül fél éves eltérésekkel – felvettünk 10-15 epizódot, és ebből az anyagból véletlenszerűen választottuk ki az elemzésre kerülő részeket. Az epizódok 2003 júniusában, 2003–2004. december–januárban, illetve 2004 augusztusában kerültek rögzítésre. A sorozatból 45 jelenetet választottunk ki, annyit, amennyi – átlagosan – egy-egy drámaíró műveiből is származott.

Eredmények

Ebben a munkában csupán az irodalmi művek összesített eredményeit hasonlítottuk össze a szappanopera szövegével a különböző látens pszichológiai változók tükrében. Pusztán a konfliktus és az agresszió megjelenésében kezelésében megfigyelhető különbségekkel foglalkozunk a szövegek egyéb hasonlóságaival, különbségeivel most nem.

Az empirikus-kvalitatív analízis eredményei

Az empirikus-kvalitatív analízis során az egyes kategóriák előfordulásának relatív gyakoriságát hasonlítottuk össze. Ebben a tanulmányban a használt három főkategóriából (a konfliktus okai, a konfliktus egyéb jellegzetességei, a konfliktus lezárása) azokat a kategóriákat emeltük ki, ami viszonylag nagy relatív gyakorisággal jellemezte valamelyik szövegtípust, és ahol a különbség a kettő között szembetűnő volt.

1. ábra: A konfliktus okai

	Kategóriák	Irodalmi szövegek (relatív gyakoriság)	„Barátok közt” (relatív gyakoriság)
1	Ideológiai, életfelfogásbeli különbség	32.66	2.00
2	Lelkiismeret, felelősségvállalás	21.3	10.00
3	Az életfelfogás kudarca a jelenben kiderül	12.66	0
4	Másik kellemetlen helyzetbe hozta	37.3	44.00
5	Rábeszélni valakit valamire	20.00	32.00
6	Aggodalom a másikért	22.00	14.00
7	Múltbeli sérelmek	10.00	0
8	Vita egy harmadik érdekében, aki ott sincs	4.00	30.00

A diagramunkon jól látható, hogy a leglényegesebb különbség a kommersz szöveg és a drámák között az „ideológiai, életfelfogásbeli különbség” kategóriájában volt. Ez azt jelenti, hogy míg az irodalmilag értékes szövegek esetében a konfliktus igen gyakran abból adódik, hogy a szereplők életfelfogása, értékrendje, ideológiai elkötelezettsége különbözik, addig a szappanoperában ez szinte soha nem okozott konfliktust. Sőt, szóba se került a szereplők között, míg a drámák hőseinek ez az egyik legfontosabb beszédtemájuk.

Ezzel összefüggésben lehet, hogy a lelkiismeret, felelősségvállalás miatti konfliktus is sokkal gyakoribb az irodalmi művekben. Hiszen ha nincs egy olyan értékrendje, életfelfogása valakinek, amely számára fontos, amiben hisz, ami mellett kiáll, ami miatt vállalja a konfliktust, akkor az sem várható, hogy lelkiismereti kérdések miatt vitába szálljon bárkivel is.

Míg a drámákra jellemző, hogy lényegét, mondanivalóját éppen az eltérő értékrendek, ideológiák ütköztetése adja, addig a szappanoperában szó sincs erről. A műfaj simán szórakoztatni próbál, nem elgondolkodtatni, így lényege a fordulatossá cselekmény.

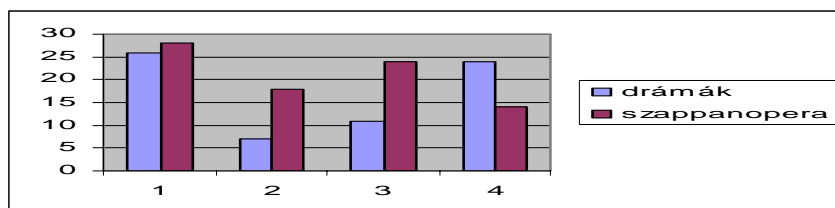
Az előzőek magyarázzák azt az eredményünket is, miszerint a drámákban jóval gyakoribb konfliktusforrása az, hogy valaki – talán éppen az ideológiai viták következtében – ráébred saját életfelfogásának kudarcára. Ez a szappanoperában egyáltalán nem fordul elő, a szereplők állandóan új események, kalandok, konfliktusok felé fordulnak anélkül, hogy a korábbiak hatására megváltoznának, fejlődne a személyiségük.

Ugyanígy nem fordultak elő a szappanoperában olyan konfliktusok, amelyek múltbeli sérelmek miatt törtek volna ki. A múlt elmúlt, nem számít, már egy-két héttel korábbi eseményekre sincs sok utalás a szövegben. Ez a műfajból is következhet, hiszen a szappanoperáknak lehetővé kell tenniük, hogy az új nézők is bekapcsolódhassanak a sorozatba. Ezzel szemben a drámákra jellemző a múlt megértésére tett kísérlet, ezen belül a múlt különböző történéseinek felhánytorgatása. Hiszen a drámákban – szemben a szappanopera figuráival – a múltjuk teszi olyanná a szereplőket amilyenek, az határozza meg személyiségüket, annak változásait.

A szappanopera hősei sokkal inkább próbálnak beavatkozni a másik személy életébe, mint a vizsgált irodalmi művek szereplői: ők azok, akik inkább próbálják a másikat befolyásolni. Ezzel összefüggésben csak a szappanoperában fordul elő, hogy valaki olyan miatt kerülnek a szereplők konfliktusba, aki jelen sincs: kéretlenül beleavatkozva ezzel a másik dolgába. Ehhez kapcsolódóan az, hogy valaki azért tesz szemrehányást a másikat, mert aggódik érte, a drámákban jelentősen gyakoribb, mint a szappanoperában. Míg tehát az irodalmi művekben a szereplők közvetlen formában fejezik ki az egymás iránti aggódásukat vagy helytelenítésüket, és a másik háta mögött kevésbé tesznek bármit is, addig a „Barátok közt” című szappanoperában gyakran eljárnak a szereplők a másik háta mögött a másik érdekében, de szemben csak ritkán fejezik ki az aggodalmukat. Mintha a drámákban az egymással való törődést a rendszerszemlélet értelmében vett határok tiszteletben tartása jellemezné, a szappanoperában viszont a határokat kevésbé tartják meg. (Az összemosódást jelzi, hogy

valaki nem tesz szemrehányást, de közben úgy foglalkozik a másik dolgával, mintha az a sajátja lenne.) A „Barátok közt”-re jellemzőbb, mint a drámákra, hogy valaki megpróbál másokat valamire rábeszélni, azzal foglalkozik, hogy a másik mit csinál, ahelyett, hogy a saját dolgával törődne.

A konfliktusnak az a típusa, amikor azért tesz a szereplő szemrehányást, mert a másik őt kellemetlen helyzetbe hozta, mindkét szövegtípusban gyakori, bár a „Barátok közt”-ben többször fordul elő. Ez azonban – ha tartalmilag is megnézzük – a szappanoperában az „itt és most”, a pillanatnyi helyzetben, a mindennapokban elszenvedett sérelmeket, míg a drámákban a múlttal való mélyebb szembenézést jelenti.

2. ábra: A konfliktus jellegzetességei

Erős indulat, sértés

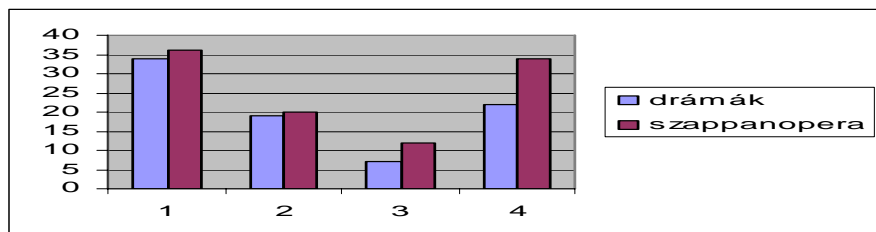
	Kategóriák	Irodalmi szövegek (relatív gyakoriság)	„Barátok közt” (relatív gyakoriság)
1	Erős indulat a felek között	26.66	28.00
2	Nyílt fenyegetés, agresszió	7.33	18.00
3	Valaki védekezés helyett támad	11.3	24.00
4	Valaki erkölcsi fölénybe érzi magát	24.00	14.00

A konfliktus egyéb jellegzetességei közül feltűnő, hogy a nyílt fenyegetés, agresszió mennyivel gyakrabban fordul elő a szappanoperában, mint a drámában. Nyilván ennek műfaji okai is vannak: így válik pergőbbé, érdekesítőbbé a cselekmény.

Szintén feltűnően gyakoribb a „Barátok közt”-ben a „legjobb védekezés a támadás” elve, nem is érvelnek saját igazuk mellett, hanem egyből ellentámadásba lendülnek.

Az erős indulat, a másik megbántása, megsértése mindkét szövegtípusban hasonló gyakoriságú volt: az indulat és a harag mind a két oldalon ott van, de csak a szappanoperában megy át agresszióba.

Már a konfliktus okai között láthattuk, hogy a drámákban gyakoribb a lelkiismereti konfliktus, az életfelfogásbeli, értékrendbeli eltérés miatti összetűzés: ez magyarázhatja, hogy ezekben a szövegekben jóval gyakoribb az, hogy az egyik fél erkölcsi fölényben érzi magát a másikkal szemben.

3. ábra: A konfliktus lezárása

	Kategóriák	Irodalmi szövegek (relatív gyakoriság)	„Barátok közt” (relatív gyakoriság)
1	Konfliktus megszakítása szemrehányással, kritikával	34.00	36.00
2	Békésen beletörődnek az egyet nem értésbe	19.33	20.00
3	Kölcsönös megegyezés	7.33	12.00
4	Az akarat rákényszerítése a másikkra	22.66	34.00

A három főkategória közül a „Konfliktus lezárása” az, ahol a legkevésbé mutatható ki különbség a két szövegtípus között.

A konfliktus lezárásánál mindkét szövegtípusra jellemző, hogy a felek nem tudnak megegyezni, és ezért haraggal, indulattal megszakítják a konfliktust.

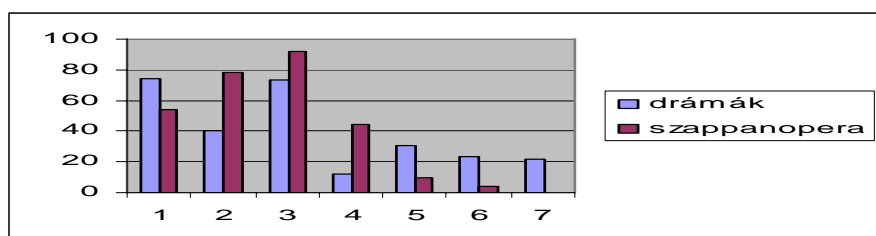
A szappanoperában mégis jelentősen gyakoribb az, hogy valaki az akaratát rákényszeríti a másik félre, és így dől el a konfliktus. A szappanoperák világában nagyobb a jelentősége annak, hogy a másikat az akaratunknak megfelelő cselekedetekre kényszerítsük, mint a drámákban.

A szappanoperák szereplőinek fontosabb, hogy valamilyen módon közös nevezőre jussanak, akár a kölcsönös megegyezés révén, akár – és ez gyakoribb – úgy, hogy valaki rákényszeríti az akaratát a másikra. A drámák hősei inkább magukkal vannak elfoglalva, kevésbé lényeges számukra, hogy mit csinál a másik. Talán azért is, mert az esetek jó részében ők nem kézzelfogható dolgok, hanem lelkiismereti kérdések, értékrendbeli különbségek miatt ütköznek, így kevésbé fontos vagy lehetséges számukra a másik befolyásolása.

A KKKT eredményei

A KKKT elemzése során az SPSS 12.0 verzióját használtuk. A Mann-Whitney próbát használtunk annak eldöntéséhez, hogy vannak-e szignifikáns különbségek a vizsgált minták átlagos rangsorai között. A következő vágyak és reakciómódok esetén találtunk jelentősebb szignifikáns különbségeket:

4. ábra

	Vágyak és reakciómódok	Irodalmi szövegek (előfordulás gyakorisága)	„Barátok közt” (előfordulás gyakorisága)
1	Őszintén kinyilvánítani magát	0.7467	0.54
2	Visszautasítónak lenni	0.4067	0.78
3	Ellenszegülni, ellenállni	0.7333	0.92
4	Saját igaza mellett kiállni	0.12	0.44
5	Magabiztosnak lenni	0.3133	0.10
6	Félni, szorongani	0.2333	0.04
7	Nem érteni a helyzetet	0.22	0.00

Az értetlenség, tanácstalanság csak a drámák hőseinél fordult elő, a szappanoperában nem. Ennek oka lehet, amit az empirikus-kvalitatív ana-

lízis során már leírtunk: a drámák hőseire jellemző saját múltjukon, illetve életfelfogásukon való rágódás, lelkiismereti vívódás. Ez együtt járhat a tanácstalansággal, bizonytalansággal. A szappanoperák hősei egyszerűbb világban élnek: mindenki pontosan tudja, mit akar és miért. Nincs belső vívódás bizonytalanság, ebből fakadhat, hogy a félelem, szorongás is inkább a drámák hőseire jellemző.

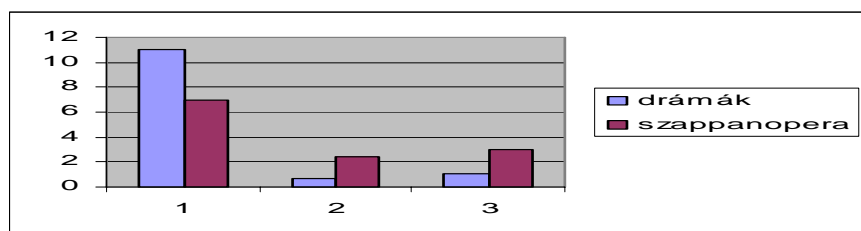
Ennek ellentmondhat az, hogy a magabiztosság is inkább a drámák hőseinek sajátja: talán azért, mert ha egyszer már eljutottak egy kiforrott nézetrendszerhez, életfelfogáshoz, akkor képessé váltak amellel meggyőződéssel és magabiztosan kiállni.

Jellemzőbb rájuk az a vágy is, hogy őszintén kinyilváníthassák magukat, nyilván ez az önmagukkal való szembenézés, a saját belső világ értékek stb. tisztázásának igényéből fakad, ez a szappanopera szereplőire nem jellemző.

Viszont a drámák hőseinek nem olyan fontos, hogy a másikat saját igazukról meggyőzzék, így kevésbé ellenszegülők, visszautasítók, kevésbé állnak ki a saját igazuk mellett. Ez egyébként egybevág azokkal a megállapításokkal, amelyeket az empirikus-kvalitatív analízis során a „konfliktus zárás”-ánál tettünk.

A KRV eredményei

A KRV elemzése során az SPSS 12.0 verzióját használtuk. Mann-Whitney próbát használtunk annak eldöntéséhez, hogy vannak-e szignifikáns különbségek a vizsgált minták átlagos rangsorai között. Vizsgálatunk során a különböző szövegrészeknél az alkalmazott kódok relatív gyakoriságával számoltunk, hogy kiküszöbölhessük az egyes szövegrészek eltérő hosszúságának torzító hatását. A következő kódok esetén találtunk jelentősebb szignifikáns különbségeket:

5. ábra

	Kódok	Irodalmi szöveg (előfordulás gyakori- sága)	Barátok közt (előfordulás gya- korisága)
1	Felszólítás	11.17	6.62
2	Passzív beletörődés	0.65	2.42
3	Zavar	1.19	2.408

Szignifikánsan gyakoribb a 'felszólítás', a 'passzív beletörődés' a drámaírók munkáiban, mint a „Barátok közt”-ben. Ezzel szemben a zavar és a „vissza a másikhöz” szignifikánsan gyakoribb a szappanoperában, mint a drámaírók műveiben.

A drámaírókra jellemzőbb a másik aktivizálása, és így inkább passzívan beletörődnek, alárendelődnak a másoknak. Felszólításokat tesznek, de nem foglalkoznak vele, hogy ezeknek a felszólításoknak, bárki is engedelmeskedik-e.

Összegezés

Összességében elmondhatjuk, hogy a szappanoperák világában egyszerűbb problematikájú szereplők tevékenykednek, akik csak a jelenben – „itt és most” – élnek. A problémák oka és indoka megegyezik. A szereplők nyíltan kimondják, amit gondolnak, köztük a határok gyakran elmosódnak. Erősen indulatosak, a nyílt agressziót a problémamegoldás egyik lehetséges alternatívájaként használják. Ezzel szemben az irodalmi művek hősei az esetek nagy részében kiforrott értékrenddel rendelkeznek, így a cselekedeteik iránti felelősséggel és lelkiismerettel is. A múlt meghatározza a jelenüket. Előfordulnak kimondatlan, lappangó feszültségek közöttük és kevésbé agresszívek.

A felhasznált szépirodalmi művek

- Örkény István (1982): Kulcskeresők: In: Radnóti Zsuzsa (szerk.): Örkény István: Drámák. II. kötet, Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 96–180. o.
- Örkény István (2003/a): Macskajáték. In: Örkény István: Tóték, Macskajáték. Drámák. Palatinus Kiadó, Budapest, 103–197. o.
- Örkény István (2003/b): Tóték. In: Örkény István: Tóték, Macskajáték. Drámák. Palatinus Kiadó, Budapest, 5–102. o.
- Szabó Magda (1966): Kígyómarás. In: Szabó, Magda: Eleven képét a világnak. Színművek és rádiójátékok. Magvető Kiadó, Budapest, 9–94. o.
- Szabó Magda (1975): Az a szép fényes nap. In: Szabó Magda: Az órák és a farkasok. Magvető Kiadó, Budapest, 135–258. o.

- Szabó Magda (1978): Régimódi történet. In: Kardos, György (szerk.): Rivalda. Magvető Kiadó, Budapest, 415–565. o.
- Sarkadi Imre (1978): Elveszett paradicsom. In: Gálós Tibor (vál.): Mai magyar drámák. Móra Kiadó, Budapest, 207–267. o.
- Sarkadi Imre (1983/a): Ház a város mellett. In: Sarkadi Imréné – Csontos, Sándor (szerk.): Sarkadi Imre: Drámák. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 667–745. o.
- Sarkadi Imre (1983/b): Kőműves Kelemen. In: Sarkadi Imréné – Csontos, Sándor (szerk.): Sarkadi Imre: Drámák. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 257–343. old.

Irodalom

- Bagdy Emőke – Oláh Erika – Zolnai Erika 2002. Történeti és módszertani áttekintés a Közös Rorschach Vizsgálat (KRV) alkalmazásáról. In: Bagdy Emőke (szerk.): *Párkapcsolatok dinamikája*. Interakciódinamikai vizsgálatok a Közös Rorschach Teszttel. Animula, Budapest, 53–68. o.
- Ehmann Bea 2002. *A szöveg mélyén*. A pszichológiai tartalomelemzés. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Hatvani Andrea 2005. *Irodalmi dialógusok a pszichológiai tartalomelemzés tükrében*. PhD-értekezés. Debreceni Egyetem, Debrecen
- Luborsky, L. – Albani, C. – Eckert, R. 1991. *Manual zur ZBKT-Methode mit Ergänzungen der Ulmer ZBKT-Arbeitsgruppe*. Abteilung Psychotherapie, Universität Ulm, Ulm.
- Oláh Erika – Zolnai Erika 2002. Erőviszonyok, avagy egy párkapcsolat anatómiája – Stindberg Haláltánc című drámájának elemzése. In: Bagdy Emőke (szerk.): *Párkapcsolatok dinamikája*. Interakciódinamikai vizsgálatok a Közös Rorschach teszttel. Animula Kiadó, Budapest, 389–394.